

OSMANLI İSTANBULU

X

editörler

Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız



OSMANLI İSTANBULU X

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
25-26 Mayıs 2024, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Genel Yayın No: 2
Sempozyum Dizisi: 1

OSMANLI İSTANBULU

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Mustafa Sinanoğlu

düzenleme kurulu
Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Ali Karabacak (idari sekreter), Alphan Akgül,
Özlem Çaykent

editörler
Feridun M. Emecen
Ali Akyıldız

yayın koordinatörü
Ali Karabacak

grafik tasarım
Coşkun Yıldırım Türk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2025

ISBN 978-605-9437-64-6

basım yeri
TDV Yayın Matbaacılık
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Emecen, Feridun M. (ed.)
Osmanlı İstanbulu-X / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (ed.). - İstanbul : İstanbul 29
Mayıs Üniversitesi, 2025.
536 s. ; fot. ; 23,5 cm.
ISBN 978-605-9437-64-6
1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe
956.21 DC 20



İçindekiler

7	SUNUŞ • MUSTAFA SİNANOĞLU, REKTÖR
9	TAKDİM • FERİDUN M. EMECEN – ALİ AKYILDIZ
11	YUNUS EMRE AYDIN <i>Rus Oryantalist İ. N. ve Onun Osmanlı İstanbulu'nda Ramazan ve Ramazan Bayramı Hakkındaki Notları</i>
21	AHMAD GULİYEV <i>Reception, Display, and Representation: Exotic Animals in Early Modern Istanbul</i>
33	ALİ AKYILDIZ <i>30 Eylül 1913'te İstanbul'da Meydana Gelen Ölümcül Seller</i>
47	OĞUZ SATIR <i>Kaza mı, Sabotaj mı? 1917 Haydarpaşa İnfilâkı</i>
79	MEHMET DEMİRTAŞ <i>1189 (1775-1776) Tarihli Bir Narh Defterine Göre Sarayın Bir Senelik Mutfak Harcamaları</i>
93	MEHMET DEMİRYÜREK <i>Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: “Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur” (1789-1806)</i>
115	HASAN ALİ ÇAKMAK <i>II. Abdülhamid'in İkbali Behice Hanımefendi'nin İstanbul'da Yalnız Yaşama Emeli ve İttihatçılarla Amansız Mücadelesi (1909-1914)</i>
133	GALİP ÇAĞ <i>Klasik Çağın Sonunda Bir Toplu Taşıma Sorunu: Üsküdar- İstanbul Kayık Taşımacılığında Aksaklıklar ve Devlet Müdahalesi (1564-1596)</i>
143	LEVENT DÜZCÜ <i>Şirket-i Hayriye Vapurlarında Yolcular</i>
181	ONNİK JAMGOCYAN <i>Le Tarif Douanier Russo-Turc De 1782</i>

- 225 NEJLA DOĞAN
Üsküdar Mahkemesinde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme
- 243 AYHAN PALA
Osmanlı İstanbulu'nda Müslümanların Gayrimüslimlerle Evlenmeleri
- 253 NİLAY ÖZLÜ KARACA
Birinci Dünya Harbi'nde Medine'den İstanbul'a Getirilen Kutsal Emanetler ve Uluslararası Yankıları
- 267 ERGÜN HASANOĞLU
İstanbul Bulgar Kapıkethüdahlığı (1879-1909)
- 291 ÖZDE ÇELİKTEMEL
Osmanlı İstanbulu'nda Savaş ve Sinema
- 305 SEMA KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ
Osmanlı Deniz Taşımacılığında Bir Islah Çabası Olarak Şirketleşme Meselesi
- 347 SADIK MÜFİT BİLGE
Osmanlı İstanbulu'nda Ev ve Mutfak Eşyası Üreten ve İşleyen Üç Esnaf Grubu (Bakırcı, Kazancı, Kalaycı Esnafı)
- 381 İLHAMİ YURDAKUL
Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)
- 407 SEVVAS E. TSILENIS
Aslen İstanbullu Bir Yunan Sefirinin Anılarında Osmanlı Başkentinde Sosyal ve Kültürel Hayat (1869-1871)
- 425 YÜKSEL KAŞTAN
Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)
- 465 VURAL GENÇ
Osmanlı Payitahtında Bir Safevi Rehinesi: Haydar Mirza
- 497 HAVVA ÖNALAN
İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve sair Hadiseler Üzerine Havadisler
- 505 KÜBRA FETTAHOĞLU
İstanbul Basımında Siyasi Anlatı Aracı Olarak Astronomi İmgeleri

Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: “Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur” (1798-1801)

Mehmet Demiryürek

Hitit Üniversitesi

Giriş

XVIII. yüzyıl sona ererken başkent İstanbul'da kahve halkın adeta zorunlu ihtiyaç maddelerinin başında geliyordu. Bu dönemde iki tür kahve vardı. Yemenî Kahve ve Efrencî Kahve. Yemenî kahve söz konusu olduğunda Mısır (İskenderiye, Dimyat ve Reşit iskeleleri) en önemli kahve tedarik merkezlerinden biriydi ve hükümet 1730 yılından beri çeşitli zamanlarda yaptığı düzenlemelerle İstanbul'un kahve ihtiyacının giderilmesini öncelikli gündem maddelerinden birisi olarak belirlemişti. 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim padişah olduğunda İstanbul'un kahve ihtiyacı ve temini hükümetin gündeminde olmaya devam ediyordu.

Bu çalışmanın kapsadığı dönemle ilgili olarak üç çalışmadan bahsetmek gerekir. Bunlar rahmetli Mehmet Genç¹, Eşref Temel²

.....

- 1 Mehmet Genç, “Contrôle et taxation du commerce du café dans l'Empire ottoman fin XVIIIe-première moitié du XVIIIe siècle”, Ed. Michel Tuchscherer, *Le Commerce du Café*, institut français d'archéologie orientale, 2001, s.161-179.
- 2 Eşref Temel, “İstanbul Tahmishanesi (1590-1836)”, *MUTAD*, VIII (2), (2021), 373-401; Eşref Temel, “Osmanlıda Tahmishanelerin Lokasyonunun Mali

ve Seydi Vakkas Toprak'ın³ çalışmalarıdır. Mehmet Genç'in çalışması oldukça muhtasardır ama çalışmanın sonundaki fiyat listesinin İstanbul bölümü konumuzla ilgilidir. Fakat ilgili kısımda ele aldığımız yıllar eksiktir.⁴ Eşref Temel'in çalışmalarında konumuzla ilgili bazı bilgiler bulunmakla birlikte bunların düzeltilmeye muhtaç olduğu görülmektedir. Seydi Vakkas Toprak'ın çalışmasında III. Selim dönemindeki bazı kahve narh fiyatlarına değinilmiş⁵ olup dönemin tamamını kapsamamaktadır. Çalışmanın temel amacı Napolyon Bonapart'ın İskenderiye'yi işgal ettiği 1 Temmuz 1798 ile son Fransız kuvvetlerinin İskenderiye'den ayrıldığı 18 Ekim 1801 tarihleri arasındaki dönemde İstanbul'da yaşanan kahve krizi ve hükümetin bu dönemde İstanbul'un ihtiyacı olan kahveyi temin etmek için giriştiği faaliyetleri incelemek ve değerlendirmektir. İncelenen dönemdeki çiğ/çekirdek kahve fiyatlarını tespit etmek için 201 numaralı İstanbul Kadı Sicili ile Osmanlı Arşivi'nde bulunan Matbah-ı Amire Eminliği defter ve belgeleri ile diğer bazı arşiv belgeleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Çiğ ve Meshuk Kahve

Nizâm-ı Cedid'in banisi Sultan III. Selim (1789-1806) 7 Nisan 1789 [11 Recep 1203] tarihinde tahta geçtiğinde İstanbul'da iki tür kahveye narh veriliyordu: *Çiğ kahve* ve *meshuk* (*kavrulmuş ve döğülmüş*) *kahve*. *Çiğ kahvenin* satış fiyatı genellikle *bir vukiyye* (1 okka, 400 dirhem, 1,282 kg) olarak, *meshuk kahvenin* satış fiyatı ise *25 dirhem* olarak belirleniyordu.

1 okka (400 dirhem) *çiğ* kahvenin *meshuk* hale (kavrulup döğüldüğünde) getirildiğinde miktarının kaç dirhem azaldığı (kabuk vs. çıkarıldığında) konusunda iki ayrı kayıt vardır. Bunlardan 15 Ocak

.....
ve Ticarî Açidan Doğurguları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/2, (2021), s.701-734.

3 Seydi Vakkas Toprak, "III. Selim Döneminde İstanbul'un Kahve İhtiyacının Temini, Üretimi ve Ticaretinde Yapılan Usulsüzlüklerle Mücadele", Ed. Fehmi Yılmaz, *Mehmet Genç Anısına Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları I*, İstanbul, Güngören Belediyesi Yayınları, 2023, s.367-388.

4 Genç, "Contrôle et taxation du commerce", s.170.

5 Toprak, "III. Selim Döneminde İstanbul'un Kahve İhtiyacının Temini", s.372-375.

1766 (3 Şaban 1179) tarihli birinci belgeye göre 1 okka (400 dirhem) çiğ kahve kavrulup döğüldüğünde 320 dirhem döğülmüş kahve elde ediliyordu.⁶ 28 Kasım 1796 (27 Cemaziyelevvel 1211) tarihli belgeye göre ise 1 okka (400 dirhem) çiğ kahve kavrulup döğüldüğünde geriye 325 dirhem kahve kalıyordu.⁷ Bu çalışmada dönem itibarıyla “325 dirhem” esas kabul edilmiştir.

Sultan Selim’in tahta geçmesinden yaklaşık 70 gün önce, 28 Ocak 1789 (1 Cemaziyelevvel 1203), İstanbul kadısı tarafından kahveye narh verilmişti. Kayıтта geçen kahve muhtemelen *çiğ kahve* olup 1 kıyye kahvenin 330 akçeden (110 para)⁸ satılması kararlaştırılmıştı.⁹ Bu fiyat aynı zamanda 1789 yılının ilk çiğ kahve narhıydı. *Mesbuk kahvenin* satış fiyatı söz konusu belgede belirtilmemiştir. Söz konusu belgede 1 kile has pirinç (erz-i hass)¹⁰ 480 akçe ve 1 okka bahar (baharat) ise 380 akçeydi. 1 okka bal (1.283 gr) 105 akçe, 1 okka badem (1.283 gr) 190 akçeydi. Kahve fiyat yüksekliği bakımından üçüncü sırada gibi görünmektedir. Ama aslında pirincin 25,5 kilosunun 480 akçe ve fakat kahvenin 1.283 gramının 330 akçe olduğu unutulmamalıdır. Bir başka deyişle 1 okka pirinç sadece 24 akçe, 1 okka bal 105 akçe ve 1 okka badem 190 akçeyken 1 okka kahve 330 akçeydi. Bu fiyatlar kahvenin İstanbul piyasasında oldukça pahalı olduğunu göstermektedir.

.....

6 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Belediye (C. BLD.), 11-520.

7 BOA, Hat (HAT.), 206-10782.

8 1 para 3 akçe hesabıyla. Aksi belirtilmedikçe bu çalışmada 1 para 3 akçe olarak hesaplanmıştır. Örneğin 1 Nisan 1791 (27 Recep 1205) tarihli bir kayıтта 1 paranın 3 akçe olarak hesaplandığı yazılmıştır. BOA, Cevdet Maarif (C.MF.), 13-606. 5 Aralık 1797 (15 Cemaziyelahir 1212) ve 31 Temmuz 1804 (22 Rebiülahir 1219) tarihlerinde aynı değer geçerliydi. BOA, Cevdet Nafia (C.NF.), 13-627; BOA, Cevdet Maliye (C.ML.), 530-21705.

9 BOA, C.BLD. 112-5585.

10 1 İstanbul kilesi, 1 okka 400 dirhem hesabıyla, 20 İstanbul okkasına eşitti. 1 İstanbul okkası yaklaşık 1.283 gr olduğundan, 1 kile (20 okka) 25,5 kilogram demektir. Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Kanunnamelerine Göre Anadolu Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar”, 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler*, Cilt.2, Ankara, Ankara Medya, 2019, s.702.

1789 Ağustosunda Tophanede top kundakları tamirinde istihdam olunan 4 adet neccarın (marangozun) her birinin yevmiyesi 40 akçeydi.¹¹ Bu durumda bir neccarın aylık kazancı (40x30) 1.200 akçeydi. Bu tarihte 1 okka çiğ kahve 370 akçeden satılıyordu. 1 okka mercimek 45 akçeydi.¹² Sonuç olarak denilebilir ki bu tarihte 1 neccarın aylık maaşıyla 3 kilodan biraz fazla kahve alınabilirken yaklaşık 26,5 okka mercimek alınabiliyordu. Yani kahve ucuz bir nesne değildi.

III. Selim döneminin görülebilen ilk *meshuk kahve* narhı ise 25 Haziran 1789 (1 Şevval 1203) tarihli dir. Bu tarih Selim'in tahta geçmesinden yaklaşık 75 gün sonrasına aittir. Buna göre İstanbul'da *meshuk kahvenin* 25 dirhemi 7 paradan (21 akçe) satılacaktı.¹³ Bu durumda (400 dirhem çiğ) 325 dirhem *meshuk kahve* için 91 para (273 akçe) ödemek gerekiyordu. Belgede Mısır tarafından "kahve-i Yemenî kesret üzere vürûd ..." denildiğine göre kahvenin bol miktarda gelmeye başladığı düşünülebilir. Sultan bu fiyat listesi arz olduğunda cevap olarak 25 Temmuz 1789 (2 Zilkade 1203) tarihinde "bu miktardan ziyadeye satılmamasını ve cesaret eden olur ise te'dib olunacaklarını tenbih ve te'kid ve taharri ve nezârete mezîd itina ve dikkat" eylemesini İstanbul kadısına emr etmiştir.¹⁴

Sultanın Niyeti ve Kahve Nizamı

1791 yılı Haziran'ında İstanbul'a bolca kahve gelmeye başladığında Sultan III. Selim "Elhamdülillah kahve geliyor. İşittim. Bahaya çıkmış. Rayici üzere fûruht olunsun. Bahaya satılmasına rızam yoktur..."¹⁵ diyerek bu konudaki düşünce ve niyetini açıkça dile getirmişti. Kasım 1796 sonunda İstanbul'daki kahve tahmis ve satışına nizam verildiğinde ise Sultan "Benim vezirim, bu fesâdı hârice çıkardığına gayet hazz ettim. Bana mukâta'a fâizi lâzım değil.

.....

11 BOA, Cevdet Askeriye (C.AS.), 737-30932.

12 BOA, Bab-ı Defteri Matbah-ı Amire Eminliği Defterleri (D.BŞM. MTE.d.), 11463, s.51.

13 BOA, Fon Kodu: İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri (İSTM. ŞSC.), 01.d. 201, Varak 28-a.

14 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 28-a.

15 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 38-a; BOA, HAT. 1412-57461; BOA, HAT. 207-10951; BOA, C.BH. 49-2303.

Ne hâsıl olur ise olsun. Hemân 'ibadullahın refahına bakılsun. Lakin nizâmdan sonra yine kahveler mahlût ve fenâ olur ise pek infi'âl ederim... Güzelce nizâmına ve fımab'ad tahmise kahveden gayri bir şey girmemeğe dikkat eylesin. Ah şu kahveler pek ağır bahalara çıkdı. Göreyim seni. Nizâm veresin"¹⁶ demiş ve söz konusu nizamın "düstûr-ül-'amel" tutulmasını arzu etmişti. Ama daha 2 yıl geçmeden İstanbul son yılların en önemli kahve kriziyle karşı karşıya geldi.

İstanbul'da Kahve Krizi: "İbadullahı Kahve Yoktur Demeyüp ve Fürûhtundan İmtina Etmeyüp"

1798 Sonbaharına doğru İstanbul'daki kahve fiyatları birdenbire aşırı biçimde yükseldi. İstanbul Tahmishanesi Muhasebe defterine göre 12 Mart 1798-11 Mart 1799 tarihleri arasında kapsayan bir yıllık dönemde Tahmishane'de kavrulup döğülen kahve miktarı 502.006,5 kıyyedir (yaklaşık 644 ton).¹⁷ Ancak bu miktar muhtemelen normal şartlar altında tahmishanede kavrulan ve döğülen kahvenin bir yıllık ortalama miktarını yansıtmamaktadır. Çünkü tahmishanenin işlediği kahve miktarında giderek azalma söz konusudur. Mart-Temmuz 1798 dönemini ihtiva eden ilk 5 aylık dönemde 310.498 okka kahve işlenirken Ağustos 1798-Şubat 1799 tarihleri arasındaki yedi ayda tahmishanede işlenen kahve miktarı 191.508,5 okkadır.¹⁸ Yaklaşık 119.000 okkalık bir azalma göze çarpmaktadır.

H.1213 (15 Haziran 1798-3 Haziran 1799) tarihleri arasında İstanbul gümrüğüne gelen kahvede oldukça azalmış görünmektedir. Bu dönemde *Mukataa-i Resm-i Kahve-i İstanbul* kapsamında İstanbul gümrüğüne gelen kahveden 12.350,5 kuruş gelir elde edilmişti.¹⁹ Söz konusu *resm-i kahve* vergisi 1 kıyye kahve için 5 paraydı ve gümrükte alınıyordu. 12.350,5 kuruş, 1 kuruş 120 akçe hesabıyla,

16 Mehmet Demiryürek, "Nizam-ı Cedid Döneminde İstanbul'da Kahve Nizamı (1789-1807)", *LX. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu*, Mayıs 2023.

17 1 okka 1.283 gr hesabıyla, 502.006,5 kıyye 644.074.340 gr. Eşref Temel'e göre bu miktar "500.000 okka (645 ton). Temel, "İstanbul Tahmishanesi 1590-1836", s.391. Ancak 500.000 okka, 1 okka 1283 gr hesabıyla 441.500.000 gr, yani 641 ton eder.

18 BOA, Bab-ı Defteri İstanbul Mukataası Kalemi Defterleri (D.İSM.), .25505.

19 BOA, Bab-ı Defteri Maden Mukatası Kalemi Defterleri (D.MMK.d.), 22983, s.2.

494.020 paraya tekabül ediyordu. Dolayısıyla 494.020 *resm-i kahve* vergisi elde edilmesi için gümrüğe gelen kahvenin 98.804 okka olması gerekir.

İstanbul kadısı 8 Ekim 1798 (27 Rebiülahir 1213) tarihli tahririnde çiğ ve meshuk kahve fiyatındaki son durumu Sultana bildirdi. Buna göre 1 okka çiğ kahvenin attarlara 6 kuruş 8 paradan satılmasına karar verilmişti. 6 kuruş ve 8 para²⁰ 744 akçe demektir. 25 dirhem “döğülmüş kahve” ise 20 paradan (60 akçe) satılacaktı. Attarlar, halkın tüketimi için kahve yetiştirmeyi, “ibadullahı kahve yokdur demeyüb ve furuhtundan imtina” etmeyip gerekeni yapmayı ve bu nizam aksine hareket edenlerin cezalandırılmasını kabul ve taahhüd etmişlerdi²¹

28 Kasım 1796 tarihli kahve nizamında, yaklaşık 2 yıl önce, 1 okka (400 dirhem) çiğ kahvenin satış fiyatı 155 para (155x3= 465 akçe) idi. 25 dirhem meshuk kahvenin satış fiyatı 13 para (39 akçe) idi. Bu fiyatlar, iki yıl öncesine göre 1 okka çiğ kahvenin fiyatının 279 akçe (93 para), 25 dirhem meshuk kahvenin fiyatının ise 33 akçe (11 para) yükselmiş olduğunu göstermektedir.

İstanbul Tahmishanesi’nde kavrulup döğülen kahve miktarının azalması, İstanbul gümrüğüne gelen ve *resm-i kahve* tahsil edilen kahvenin azlığı ve bunlara bağlı olarak İstanbul’da hem çiğ hem de meshuk kahvenin fiyatının yükselmesinin nedeni, dış kaynaklı bir gelişmeydi. Bu gelişme Napolyon Bonapart’ın Mısır’ı işgal amacıyla 1 Temmuz 1798 tarihinde İstanbul’un en önemli kahve tedarikçisi olan İskenderiye’ye asker çıkararak şehri ve limanı işgal etmesidir.²²

.....

20 1 kuruş 120 akçe, 1 kuruş 40 para ve 1 para 3 akçe hesabıyla.

21 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 68-b.

22 Kâmil Çolak, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi”, *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2 (2008), s.149. Eşref Temel çalışmasında bu azalmaya “Tahmishaneye ilk beş ayda yaklaşık 300.000 okka (385 ton), kalan yedi ayda da sadece 200.000 okka (257 ton) kahve girmiştir” diyerek dikkat çekmiş ancak bu durumun nedeni hakkında “Bu azalma muhtemelen kahve arzında yaşanan bir sıkıntı ve buna paralel olarak yapılan zamm etkili olmalıdır” diye yazmakla yetinmiştir. Temel, “İstanbul Tahmishanesi 1590-1836”, s.391. Azalmanın nedeni “zamm” olmayıp Napolyon’un Mısır’ı işgal girişimidir.

Aslında 1 Ocak-15 Temmuz 1798 (Şevval 1212-Safer 1213) tarihleri arasında İstanbul'daki çığ kahve fiyatı değişmemiş ve 1 okka çığ kahve 435 akçeden (145 paradan) satılmıştı. Ama 13 Ağustos-11 Eylül 1798 (1 Rebiülevvel-30 Rebiülevvel 1213) döneminde çığ kahve fiyatı 609 akçeye (203 paraya) çıktı. Bu yükselme Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal girişiminin ilk etkisiydi. Napolyon'un İskenderiye'yi işgali 1 Temmuz 1798 tarihinde olduğuna göre 15 gün içinde İstanbul kahve piyasasını hemen etkilemesi mümkün değildi ama zaman geçtikçe, yani yaklaşık bir buçuk ay sonra, işgalin etkisi kendini hissettirdi. Nitekim 12 Eylül-10 Ekim 1798 (1 Rebiülahir-29 Rebiülahir 1213) döneminde çığ kahve satış fiyatı 744 akçe oldu. 11 Ekim-9 Kasım 1798 (1 Cemaziyelevvel-30 Cemaziyelevvel 1213) döneminde 1 okka kahve yine 744 akçeden satıldı. Ama 10 Kasım-8 Aralık 1798 (1 Cemaziyelahir-29 Cemaziyelahir 1213) döneminde İstanbul'da satılan çığ kahve fiyatı biraz daha yükseldi ve 1 okka çığ kahve 915 akçeden (305 paradan) satılmaya başladı. Bu yükseklik durumu bir belgede "dersaadette kahvenin killeti derece-i kemâlde" şeklinde ifade edilmiştir.²³ 9 Aralık 1798-7 Ocak 1799 (1-30 Recep 1213) döneminde çığ kahve fiyatı 915 akçelik durumunu korudu. Bu fiyatlar işgalin ilk altı ayı sonunda İstanbul'daki çığ kahve fiyatının 435 akçeden (145 paradan) 915 akçeye (305 paraya) yükseldiğini göstermektedir. Bir başka deyişle bu durum çığ kahve fiyatının işgal nedeniyle %110 artmış olduğunu göstermektedir. 1 okka çığ kahve fiyatındaki 915 akçelik (305 paralık) durum 7 Mart 1799 tarihine kadar devam etti.²⁴

Napolyon 1 Temmuz 1798 tarihinde İskenderiye'ye ulaştı. 20-21 Temmuz 1798 tarihindeki savaşı kazanarak Kahire'ye girdi. 1 Ağustos 1798'de İngiliz Amirali Nelson Ebukır'da Fransız donanmasını mağlup etti. Donanmasını kaybeden Napolyon'un Fransa ile bağı kesildi. Osmanlı Devleti 23 Aralık 1798 tarihinde Rusya, 5 Ocak 1799 tarihinde İngiltere ve 21 Ocak 1799'da da İki Sicilya Krallığı ile ittifak antlaşmaları imzaladı. Napolyon 24 Mart 1799'da Akka'yı kuşattı ama başarısız olarak 20 Mayıs 1799'da Mısır'a çekildi. Eylül 1799'da Mısır'dan ayrıldı. 24 Ocak 1800 tarihinde El-Ariş

.....

23 BOA, Cevdet İktisat (C. İKTS.), 6-280.

24 BOA, D.BŞM.MTE.d.11510, s.5

sözleşmesiyle Fransa Mısır'ı tahliye kabul etti ama İngiltere sözleşmeyi reddedince savaş devam etti. General Kleber komutasındaki Fransız ordusu 20 Mart 1800 tarihinde Osmanlı ordusunu mağlup etti. Ancak General Kleber'in 14 Haziran 1800 tarihinde Halepli Süleyman tarafından öldürülmesi savaşın gidişatını değiştirdi. Osmanlı-İngiliz kuvvetleri 1801 ilkbaharında saldırıya geçti. Yenilen Fransızların talebiyle 27 Haziran 1801 tarihlerinde bir sözleşme imzalandı. Buna göre Fransızlar Mısır'dan tahliye edilmeye başlandı. İskenderiye'de bulunan Fransızlar teslim olmayı reddettilerse de sonunda 30 Ağustos 1801'de antlaşma sağlandı ve İskenderiye'nin tahliyesi kararlaştırıldı. 18 Ekim 1801 (10 Cemaziyelahir 1216) tarihinde son tahliye grubu İskenderiye'den ayrıldı. Savaşı sona erdiren esas antlaşma ise 25 Haziran 1802'de Paris'te imzalandı. Mısır meselesi fiili olarak yaklaşık 3 yıl 3 ay kadar sürmüştür.²⁵

Hükümet ve İstanbul'da “Kahve Killei”

İlginç olan durumlardan birisi Fransızların henüz Mısır'ı işgal etmesinden 8-9 ay kadar öncesinde Mısır'da “Fransız riyalinin” oldukça yaygın olarak kullanılmakta oluşudur. 22 Aralık 1797 (3 Recep 1212) tarihli bir belgeye göre Mısır tarafında “Fransa riyalinin rayici dörder kuruşa olup Osmanlı akçesinin tedariki dahi mümkün” olmadığından 1209 (1794-95) ve 1210 (1795-96) irsaliyeleri olarak eldeki Fransız riyali ile 113 kuruşluk Osmanlı akçesi tedarik edilmiştir. Bu para ile 2.026 kantar ve 11,5 kıyye kahve alınarak İstanbul'a gönderilmişti.²⁶

Napolyon Bonapart'ın İskenderiye'ye ulaşmasının ikinci ayı sonuna doğru İzmir iskelesine gelen bir gemiyle “tüccar malı” olarak 7.374 vakıyye kahve geldi. Bu kahvenin 1 torbası Kethüda Mustafa Reis, 4 torbası Mihal Reis, 12 torbası Küçük Kaymak Reis, 31 torba 10 zenbili Andon Reis ve 8 torba 5 zenbili Alaiyeli Mehmet Reis kayığına yüklenerek İstanbul'a gönderildi. İzmir kadılığının bu konudaki yazısı 23 Ağustos 1798 (11 Rebiülevvel 1798) tarihinde İstanbul'a ulaştı.²⁷

.....

25 Çolak, “Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi”, s.149-182.

26 BOA, C.ML. 623-25646.

27 BOA, Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III.), 330-19129.

İstanbul'daki kahve yokluğunun “derece-i kemalde” olduğu dönemlerde hükümet başkent halkının kahve ihtiyacı için bazı girişimlerde bulunmuştur. Hükümetin kahve talep ettiği yerlerden birisi İzmir'di. İzmir, 29 Ekim 1798'de İzmir'de kahve olmadığını ancak İzmir'e İskenderiye tarafından gelen Mihal Reis gemisinde bulunanlardan alınan habere göre yolda gemiler bulunduğunun öğrenildiğini bildirerek gelen gemilerdeki kahvenin hemen İstanbul'a gönderileceğini bildirdi.²⁸ Yine İzmir 6 Kasım 1798 tarihli bir başka yazıyla İzmir'de yapılan araştırma sonucu mahzenlerde ve yeni gelen gemilerde 210 ferde kahve bulunduğunun anlaşıldığını yazdı ve söz konusu 210 ferde kahvenin 130 ferdesinin İstanbul'a doğru yola çıkarıldığını bildirdi.²⁹

Bu arada hükümet İskenderiye tarafından “kahve ve sair hamule” yüklü 27 geminin İzmir, Kuşadası, Sakız ve o havaliye gelmek üzere olduğunu haber alınca ilgili yerlere emirler göndererek gelecek kahvenin İstanbul'a gönderilmesini emretti. Bozcaada naibi 10 Kasım 1798 tarihli yazısında emrin alındığını ve gerekenin yapılacağını bildirdi.³⁰ Hükümetin bu emri Midilli, Ayazmend, Ayvalık, Edremid, Foça-i Atik, Bozcaada, Sultan Hisarı ve Kala-i Sultaniye naiblerine de gönderilmişti.³¹ Bu sırada İskenderiye'den yola çıkmış olan gemilerden birisi 23 Kasım 1798 (14 Cemaziyelahir 1213) tarihinde Çeşme'ye geldi. Gemi kaptanı Süleyman Kaptan derhal Çeşme mahkemesine davet edilerek ferman konusunda bilgilendirildi ve geminin yükü soruldu. Süleyman Kaptan gemide sadece 40 ferde kahve olduğunu söyleyince “bir dirhemi taşra ihraç ettirilmeyüb doğru dersaate” götürmesi mahkeme tarafından kendisine tenbih edildi.³²

Benzer bir emir 27 Mart-5 Nisan 1799 (evâhir-i Şevvâl 1213) tarihinde Rodos, İzmir ve Çeşme'ye de gönderildi. Çünkü hükümetin istihbaratına göre “İngiltere donanması delaletiyle” İskenderiye limanından yola çıkan 30 geminin içinde 300 ferde kahve vardı ve bu kahveyi taşıyan gemiler bahsi geçen yerlere ulaştığında geciktirilmeksizin İstanbul'a gönderilmeliydi.³³

.....

28 BOA, C. İKTS. 6-280.

29 BOA, C.BLD.66-3272.

30 BOA, C. İKTS.33-1644.

31 BOA, AE. SSLM.III. 199-11911.

32 BOA, C. İKTS. 27-1325.

33 BOA, C.BLD.24-1156.

1799 baharında İstanbul'da "kahve fıkdanı" devam ediyordu. Bu sıralarda hükümet İstanbul'a kahve sevki için Bağdat, Halep ve Erzurum ile Anadolu'nun diğer yerlerinden İzmit iskelesine gelen kahvenin "bir vukıyyesinin" dahi başka yere satılmadan doğrudan İstanbul'a gönderilmesini, İzmit kereste emini Nuh Bey'e emretti ve bunun için 26 Nisan 1799 (21 Zilkade 1213) tarihli bir ferman yazıldı.³⁴

1799 yazında Bağdat Valisi Süleyman Paşa İstanbul'a bazı hediyelerle birlikte 110 okka kahve göndermişti. Ama bu kahve ile beraberindeki eşyalar Harput yakınlarında Mandollu kürtleri tarafından gasb edildi. Durum İstanbul'a bildirildi ve bahsi geçen malların bedelinin Mandollu kürtlerinden tahsili için 27 Ağustos 1799 (25 Rebiülevvel 1214) tarihinde ferman gönderildi.³⁵

Hükümetin kahve konusundaki istihbaratı devam ediyordu. 1799 yılı sonbaharında bu kez "Bağdat'tan Erzurum'a tevarüd eden külliyyetli" kahvenin mahzenlere konularak saklandığı haber alındı. Kahve sahipleri daha yüksek fiyata kahvelerini başka yerde satmayı planladıklarında İstanbul'a "cüz'i" kahve göndermişlerdi. İstanbul'da fiyatlar iyice yükseldikten sonra İstanbul'a da göndereceklerdi. Hükümet, alınan haberin araştırılmasını ve "muhtefi ve tevârüd eden kahvenin bir vukıyyesinin" dahi başka yerlere gönderilmeyerek hepsinin İstanbul'a sevk edilmesini Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya emretti. İbrahim Paşa verdiği cevapta bahsi geçen kervanların emrin gelmesinden önce Erzurum'a ulaştığını, gelen kahvenin "kaide-i sabıkaları üzere" İstanbul'a ve diğer yerlere gönderildiği ve Erzurum'da "kadar-ı kifâyeden ziyade" kahve bulunmadığını bildirdi. Bundan sonra geldiğinde emir aynen uygulanacaktı. Bu arada Diyarbakır kadısı ile Kayseri kadıları da şu anda kahve olmadığını ve yeni kahve geldiğinde hepsinin İstanbul'a gönderileceğini taahhüt eden ilamlarını İstanbul'a gönderdiler.³⁶

İstanbul kahve sıkıntısı çekerken kahve taşımakta olup Musul ve Diyarbakır taraflarından gelerek İstanbul'a giden bir kervan Kayseri'de durmak zorunda kalmıştır. "Vâfir Yemenî kahve" taşıyan

.....

34 BOA, C. BLD. 78-3896.

35 BOA, Cevdet Zabıta (C.ZB.), 44-2187.

36 BOA, C.İKTS. 4.159.

kervan Kayseri'ye geldiğinde Kayseri Kadısı ile mütesellimi kervandaki kahvelerin Kayseri'de ve ucuz fiyata satılmasını istemişlerdir. Kervandaki tüccarlar ise söz konusu kahveyi “asitane-i aliyyeye celb ve nakl edeceklerini ifade ile” satmamışlardır. Bunun üzerine kadı ile mütesellim “bu surette gümrük ve bac nâmıyla” kahvenin her yükünden 30 kuruş istemişler ve ödemedikçe Kayseri'de kalmak zorunda olacaklarını söylemişlerdir. Buna rağmen tüccar buna da razı olmamış ve kervan Kayseri'de beklemek mecburiyetinde kalmıştır. Durum, bahsi geçen kervan ve tüccarlarla İstanbul'a gelecek 8.000 okka kahvesi olan ve İstanbul'da bulunan Musullu Abdullah ve Musullu Abdülgani tarafından haber alındı ve bir dilekçeyle hükümete bildirildi. Musullu Abdullah ve Musullu Abdülgani, kervanın ve “tüccar taifesinin kahveleri mürurunda bilâ-tevakkuf” İstanbul'a gelmelerine kimsenin engel olmaması ve “gümrük ve bac” adıyla “habbe-i vahide” alınmaması, eğer alınırsa “geriye istirdad” olunacağını bildiren bir fermanın hazırlanarak Kayseri kadısı ile mütesellimine gönderilmesini talep ettiler. Bunun üzerine 13 Haziran 1800 (20 Muharrem 1215) tarihinde hazırlanan ferman Kayseri kadısı ile mütesellimine gönderilmiştir.³⁷

1801 yılı sonbaharında ise Erzurum'da “Bid'at-i Kahve Resmi Mukataası” kurulmuştur. Söz konusu mukataa özellikle “Bağdat ve İran” taraflarından Erzurum'a gelen kahveyi kapsıyordu ve o zamana kadar Bağdat ve İran tarafından Erzurum'a gelen kahveden böyle bir vergi tahsil olunmamıştı. Alınan karar ile “Bağdat tarafından ve sair havaliden Erzurum'a gelen ve diyar-ı ahara nakl olunan kahvenin” gümrük vergisi ve reftiyye vergisine ilave olarak bundan sonra bir de “bid'at-i kahve resmi” tahsil edilecekti. Çünkü bu uygulama Osmanlı İmparatorluğu'nda mevcut bir uygulamaydı.³⁸

İstanbul'a Gelen Kahvenin Attarlara Dağıtımı Meselesi

İstanbul'da çiğ ve meshuk kahve satma hakkı attar esnafının tekelindeydi. İstanbul şer'îye sicilinde yer alan ve Haziran 1791 tarihini taşıyan bir kayıt İstanbul'a gelen kahvenin attarlara nasıl dağıtıldığı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre tüccarın İstanbul'a

.....

37 BOA, C.İKTS. 8-393.

38 BOA, C.ML. 651-26695.

getirdiği Yemen Kahvesi gümrük emininin kontrolünde “Ahi Çelebi mahkemesi yanındaki Papazoğlu Hanı, Tahmis yanındaki Sepet Hanı, Haraccı Hanı ve Ağa Hanı”na “nakl ve vaz’ ve hıfz” edilecekti. Daha sonra ise yine gümrük emininin denetiminde attarlara satış işlemi gerçekleştirilecekti.³⁹ Mısır meselesinin çözülmesinden sonra 5 Ağustos 1801 (25 Rebiülevvel 1216) tarihinde, İstanbul’da satılan kahveye yeniden narh verildiğinde İstanbul’a gelecek kahvenin “gümrükten doğru tahmis civarında vaki dört bâb hana” nakledilerek satışının buralardan yapılması kararı alınmıştı.⁴⁰ Söz konusu hanlardan Papazoğlu Hanı ile Sepet (Sepetçi) Hanı yaklaşık yüz yıldan beri kahve depolanan hanlar olduğu dikkati çekmektedir.⁴¹

Bir diğer önemli bilgi ise mahkeme kaydında İstanbul’a kahve temin eden Mısır tüccarının isimlerinin tek tek sayılmış olmasıdır. Mısır tüccarlarından “Kayaşlı Elhac İbrahim, Kara Elhac Mehmet, Halil, Elhac Halil, Muğlalı Elhac Hasan, Bodrumlu Elhac Abdurrahman, Belenli Elhac Mehmet Ahmet, Elhac Hasan, Elhac Ebubekir, Elhac Mustafa, Tophaneli Elhac Mustafa, Muğlalı Elhac Mehmet, Sobre(?) Elhac Mehmet ve Mehmet Emin” mahkemede hazır bulunmuşlardır. Mahkemede yer alan attarlar ise “Attarlar Kethüdası Hafız Ali, Mısır Çarşısı attarlarından Elhac Ali, Hafız Mehmet, Elhac Ahmet, Elhac İbrahim, Adanalı (?) Yusuf, Elhac İbrahim, Esseyid Mustafa, Osman, Meyve-huşer(?) Osman, Elhac Ali, Abdurrahman, Mehmet Sadık, Elhac Ali, Halil, Elhac Hasan, Yorganî-zâde Emin ve Karcıbaşı-zâde Elhac İsmail” idi.⁴²

.....

39 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 43-b.

40 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 83-b.

41 1698’de ilk kez “resm-i kahve rüsumu” ihdas edildiğinde İstanbul’da yapılan kontrolde Kapan-ı Asel, *Papasoglu*, Laz Ahmed Ağa, *Sepetçi*, Küçükçukur, Arakoğlu hanlarında kahve bulunduğu anlaşılmıştı. Papasoglu Hanında 108, Sepetçi Hanında ise 92 ferde kahve tespit edilmişti. Nükhet Adıyeke, “İstanbul Kahve Rüsumu Mukataası: 18. Yüzyılda Akdeniz’de Kahve Ticaretinde İstanbul’un Baskısı”, Ed. Mehmet Demiryürek, Fatma Akın, Hakan Yazar, *Prof. Dr. Zeki Arıkan Anısına Tarih Tasarımları*, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2023, s.191.

42 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 38-a.

Kayıtta yer alan üçüncü bilgi ise İstanbul kadısının arzına Sultanın verdiği cevaptır. Sultan söz konusu arza 14 Haziran 1791 (12 Şevval 1205) tarihli hatt-ı hümayununda “*işbu ilamınız rikâb-ı hümâyûnuma arz olundukda kahveye verilen nizamdan ziyâdeye fûruht olunmamasına ziyâde dikkat oluna*” demiştir.

İzmir’e Gelen “Erzak-ı Mısriye”nin Ahvalı

1800 yılı sonbaharında İzmir’e “erzak-ı Mısriye” (kahve, keten, şeker vs) taşıyan 3 adet gemi geldiğinin haber alınması üzerine hükümet konunun soruşturulmasını İzmir yetkililerine emretmiştir. Buna göre “Fransa keferesinin Kahire-i Mısır’ı” istila etmesi nedeniyle o taraftan “emr-i ticaretin” kesilmesi gerektiği konusunda defalarca emri şerif gönderilmişti. Buna rağmen Fransızların izni ile Mısır’dan hareket eden ve kahve, keten, şeker gibi “erzak-ı Mısriye” yüklü 3 geminin İzmir’e geldiği haber alınmıştı. Bunun için hükümet haberin gerçek olması durumunda İzmirli yetkililerin bahsi geçen erzakı karaya çıkarması, ölçü ve tartımını yapması, emin bir yere koyması ve durumun İstanbul’a bildirilmesini yetkililerden istedi. Benzer emirler Selanik ve İnöz kadılarına da gönderildi.⁴³

Hükümetin istihbaratı doğrudu. Ancak bu gemiler “Mısır Kahire İskenderiye’sine bâ-ferman” gönderilen gemilerdendi. Yine de İzmir kadısı ve İzmir gümrük emini Süleyman Ağa söz konusu gemiler İzmir’e geldiğinde emri tatbik ettiler. Gümrük emini Süleyman Ağa, gemilerin “derunlarında mevcut ecnas-ı hamulesi, medine-i mezburede mukim olan ashabının esamileri ve medine-i mezbureye” gelişlerinin tarihlerini içeren 29 Kasım 1215 (12 Recep 1215) tarihli bir defter hazırlayarak İstanbul’a gönderdi. İzmir kadısı da 5 Aralık 1800 (18 Recep 1215) tarihli ilamında söz konusu gemilerdeki malların, tüccarların İskenderiye’de bulunan ortakları tarafından gönderildiğini, gemi reislerinin mallarını götürecekleri yerlerin belli olduğunu, bu nedenle emtianın bazısının İstanbul’a, bazısının ise Rumeli ve Anadolu taraflarına gönderilmesine müsaade olduğunu bildirdi.

.....

43 BOA, C.AS. 74-3468.

İzmir gümrük emini tarafından hazırlanan deftere göre söz konusu mallar arasında önemli miktarda kahve bulunuyordu. Kayda geçirilen kahve miktarları ve sahipleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo.1. İzmir'e Gelen Kahve (29 Kasım 1800)	
Mal Sahibinin İsmi	Kaydedilen Kahve Miktarı
İzmir tüccarından Selanıklizade Elhac Ahmet ve diğer bir reaya	6 kantar ve 6 zenbil
Ekim 1800 başlarında Mihal Reis'in sefinesiyle gelen	_44
Zağralı Dimitri	2.460 kantar ve 18 zenbil ⁴⁵
Mudanyalı Panayot	562 kantar ve 5 zenbil
Midilli Vasil	2.332 kantar ve 17 zenbil
Zağralı Yani	1.238 kantar ve 7 zenbil
Rodoslu Nikola	526 kantar ve 4 zenbil
Limnili Mihal	624 kantar ve 5 zenbil
Reis-i Mesfur (Mihal Reis)	120 kantar ve 1 zenbil
Peştimalcıoğlu Konstantin	1.759 kantar ve 7 zenbil
Limnili Frankel	2.558 kantar ve 18 zenbil
Odabaşı Süleyman	380 kantar ve 2 zenbil
Giridi Suhte İbrahim Ağa	576 kantar ve 3 zenbil
Giridi Osman Hoca	2.162 kantar ve 12 zenbil
Giridi Konstanti	778 kantar ve 5 zenbil
Limnili Dimitri	2.260 kantar ve 10 zenbil
Asitanede mukim Kazazzade Mehmet Ağa	420 kantar ve 2 zenbil
Mekke Kralı (?)	122 kantar ve 1 zenbil
Hacı Süleymanzade Hacı Mehmet	144 kantar ve 1 zenbil

.....

44 Mal sahipleri aşağıdaki kişilerdir.

45 Belgede açıkça “zenbil” yazmamaktadır. İlk kayıta “kantar” ve “zenbil” açıkça yazıldığından diğerleri o şekilde okunmuştur. Ayrıca Mısır'dan gelen kahveler genellikle “ferde” ve “zenbil” olarak kaydedilmiştir.

Hurdacızade Elhac Ahmet Efendi	418 kantar ve 2 zenbil
Eylül 1800 başlarında Yorgi sefinesiyle gelen	_ ⁴⁶
Moskov tüccardan Nikola	15 kantar ve 14 zenbil
İngiliz tüccarından Şubest(?)	25 kantar ve 14 zenbil
Nemçe tüccarından Maksir(?)	20,5 kantar ve 14 zenbil
Toplam	19.505 kantar ve 152 zenbil

Kayıtlara bakıldığında 7 Müslüman tüccar, 3 müstemen tüccar ve 11 reaya tüccarının kahvelerinin kaydedildiği görülmektedir.

Kriz Döneminde Kahve Fiyatları

Napolyon Bonapart'ın İskenderiye'yi işgal ettiği 1 Temmuz 1798 tarihinde İstanbul'da 1 okka çiğ kahve 435 akçeden satılıyor-du.⁴⁷

Tablo.2. İstanbul'da Çiğ Kahve Satış Fiyatı (Temmuz 1798-Temmuz 1799) ⁴⁸		
Tarih (Miladi)	Tarih (Hicri)	Kahve Satış Fiyatı (1 Okka, akçe)
15 Haziran-14 Temmuz 1798	Muharrem 1213	435
15 Temmuz-13 Ağustos 1798	Safer 1213	435
14 Ağustos-11 Eylül 1798	Rebiülevvel 1213	609
12 Eylül-10 Ekim 1798	Rebiülahir 1213	744
11 Ekim-9 Kasım 1798	Cemaziyelevvel 1213	744
10 Kasım-8 Aralık 1798	Cemaziyelahir 1213	915
9 Aralık 1798-7 Ocak 1799	Recep 1213	915
8 Ocak-5 Şubat 1799	Şaban 1213	915
6 Şubat-7 Mart 1799	Ramazan 1213	915

.....

46 Mal sahipleri aşağıdaki kişilerdir.

47 Bu kısımda sadece çiğ (çekirdek) kahvenin İstanbul'daki fiyatı üzerinde durulacaktır. Meshuk kahve fiyatı başka bir çalışma konusudur.

48 Bu tablo Matbah-ı Amire masraf defterleri esas alınarak hazırlanmıştır. BOA, BŞM.MTE.d. 11515; BŞM.MTE.d. 11507.

8 Mart-5 Nisan 1799	Şevval 1213	1140
6 Nisan-5 Mayıs 1799	Zilkade 1213	1140
6 Mayıs-4 Haziran 1799	Zilhicce 1213	1140

Söz konusu satış fiyatı ilerleyen aylarda hızla yükseldi. Dolayısıyla incelenen dönemdeki her bir yıl için tek bir kahve fiyatı vermek mümkün değildir. Çünkü fiyatlar bir yıl içinde birçok defa değişebilmekteydi. Yukarıdaki tabloda Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal girişiminin ilk yılında, Temmuz 1798-Temmuz 1799, İstanbul'da satılan çığ kahvenin satış fiyatı verilmiştir. Tablodan da görülebileceği üzere işgal girişiminin dokuzuncu ayında 1 okka çığ kahve fiyatı 1140 akçeye yükselmiştir. Bu miktar 705 akçelik artma demektir.

İşgal girişiminin ikinci yılında çığ kahve satış fiyatı yükselmeye devam etti. Aşağıdaki tablo bahsi geçen ikinci yıldaki fiyatları göstermektedir.

Tablo.3. İstanbul'da Çığ Kahve Satış Fiyatı (Haziran 1799-Nisan 1800) ⁴⁹		
Tarih (Miladi)	Tarih (Hicri)	Kahve Satış Fiyatı (1 Okka, akçe)
6 Haziran-4 Temmuz 1799	Muharrem 1214	1230
5 Temmuz-2 Ağustos 1799	Safer 1214	1200
3 Ağustos-1 Eylül 1799	Rebiülevvel 1214	1095
2 Eylül-30 Eylül 1799	Rebiülahir 1214	1095
1 Ekim-30 Ekim 1799	Cemaziyelevvel 1214	810
31 Ekim-28 Kasım 1799	Cemaziyelahir 1214	900
29 Kasım-28 Aralık 1799	Recep 1214	900
29 Aralık 1799-26 Ocak 1800	Şaban 1214	1000
27 Ocak-25 Şubat 1800	Ramazan 1214	1000
26 Şubat-26 Mart 1800	Şevval 1214	720
27 Mart-25 Nisan 1800	Zilkade 1214	720
26 Nisan-24 Mayıs 1800	Zilhicce 1214	852

.....

⁴⁹ Bu tablo Matbah-ı Amire masraf defteri esas alınarak hazırlanmıştır. BŞM. MTE.d. 11507.

Tablodan anlaşıldığına göre işgal girişiminin ikinci yılına girerken İstanbul'da satılan çiğ kahve fiyatı, o zamanın deyimiyle, “de-rece-i kemâle” ermiş, yani en yüksek seviyeye çıkmıştır. Ancak 1230 akçelik zirve bir ay sürmüştür. Fiyatlar tekrar iniş sürecine girmiştir. Yine de fiyatlardaki istikrarsızlık dikkati çekmektedir. İşgal girişiminin üçüncü yılına girildiğinde çiğ kahve fiyatındaki tedrici düşüşün devam ettiğine tanık olunmaktadır. Üçüncü yıl verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo.4. İstanbul'da Çiğ Kahve Satış Fiyatı (Mayıs 1800-Nisan 1801) ⁵⁰		
Tarih (Miladi)	Tarih (Hicri)	Kahve Satış Fiyatı (1 Okka, akçe)
25 Mayıs-23 Haziran 1800	Muharrem 1215	852
24 Haziran-22 Temmuz 1800	Safer 1215	840
23 Temmuz-21 Ağustos 1800	Rebiülevvel 1215	765
22 Ağustos-19 Eylül 1800	Rebiülahir 1215	750
20 Eylül-19 Ekim 1800	Cemaziyelevvel 1215	690
20 Ekim-17 Kasım 1800	Cemaziyelahir 1215	690
18 Kasım-17 Aralık 1800	Recep 1215	660
18 Aralık 1800-15 Ocak 1801	Şaban 1215	660
16 Ocak-14 Şubat 1801	Ramazan 1215	600
15 Şubat-15 Mart 1801	Şevval 1215	540 ⁵¹
16 Mart-14 Nisan 1801	Zilkade 1215	540
15 Nisan-13 Mayıs 1801	Zilhicce 1215	540

Fransa'nın Mısır Serüvenin Sonu ve Kahve Muhtekirleri

1801 ilkbaharında Osmanlı ordusu İngilizlerin de yardımıyla Fransızlara karşı üstün duruma geçti. “Memâlik-i Mısıriye inayet-i bâri ve meyâmin-i himmet-i celile-i hazret-i tâcdârî ile ele” geçmeye

.....

50 Bu tablo Matbah-ı Amire masraf defterleri esas alınarak hazırlanmıştır. BOA, BŞM.MTE.d. 11507.

51 Son üç aylık fiyat BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 83-a'daki ilamdan alınmıştır.

başladı. Zaman, “muhtekir taifesinin tamam fırsatı ganimet bilecekleri vakit” idi. Hükümete göre şimdi “Dimyat’tan kahve ve pirinç ve şeker ve sair emtia-i Mısriyye hamulesiyle asitane-i saadete gitmek üzere” gemiler denize çıkacak ancak denize açıldıktan sonra “Moskov bandırası” açarak diledikleri yere giderek bahsi geçen malları “gani baha ile” satacaklardı ve bu durumun önüne geçilmesi büyük önem arz ediyordu. Bu nedenle hükümet Dimyat’tan hiçbir geminin Mısır erzakı ile yüklü olarak denize açılmasına izin verilmemesini emretti. Hükümete göre “ibadullah bu kadar müddet zahmet” çekmişti ve “bir iki mah daha çekmelerinde beis” yoktu. Yakın zamanda olaylar sona erip her şey kontrol altına alınacaktı ama o zamana kadar “muhtekirâna ruhsat” verilmemeliydi.⁵²

“Gaile-i Mısriyyenin” Sonu ve İstanbul’un Kahve İhtiyacı

27 Haziran 1801 (15 Safer 1216) tarihinde Osmanlı Devleti ile Fransa arasında imzalanan bir antlaşmayla Fransızlar mağlubiyeti ve Mısır’ı tahliye etmeyi kabul ettiler. Son Fransız kuvveti İskenderiye’den 18 Ekim 1801 (10 Cemaziyelahir 1216) tarihinde ayrılmış olsa da Haziran 1801 sonunda siyasi durumun normalleşmeye başladığı kabul edilebilir. İstanbul kadısının sultana gönderdiği 5 Ağustos 1801 (25 Rebiülevvel 1216) arza göre “Gaile-i Mısriyyenin indifai ve deraliyyeye rahis baha ile külliyyetli kahve tevarüdüyle bahasının gün be gün” düşeceği zaman ufukta görünmüştü. Bununla birlikte bundan önce İstanbul’a yüksek fiyata gelen ve hâlâ “tahmis civarındaki hanlarda mevcut” olan kahvelerin “mutedil baha ile” attarlara dağıtılması ama bu arada tüccarın da zarardan korunması önem arz ediyordu. Bu arada İstanbul’a gelecek kahvenin miktarının bilinmesi için “kaide-i kadime üzere” gümrükten doğruca tahmis civarında bulunan dört hana nakledilmesi ve kahve dağıtımının bu hanlardan ve kontrol altında yapılması için İstanbul kadısı Sultandan ruhsat istedi.

Sultan bu takrire verdiği 5 Ağustos 1801 (25 Rebiülevvel 1216) cevapta “takrirleri üzere tanzim eyleyeler” diyerek kararı onayladı. Alınan karar göre 18 Kasım 1800-14 Şubat 1801 tarihleri arasındaki 3 aylık sürede (1 Recep 1215-30 Ramazan 1215) İstanbul’a gelen kahve “galî” olarak (değerinden daha pahalıya) satın alınmış ol-

.....

52 BOA, C. İKTS. 36-1773.

duğundan satışı da ona göre tanzim olundu. Buna göre çiğ kahvenin 1 kıyyesi 5,5 (660 akçe) kuruşa satılacaktı. Ancak 15 Şubat 1801 (1 Şevval 1215) tarihinden sonra İstanbul'a gelen kahveler ise çiğ olarak 1 okkası 4,5 kuruştan (540 akçeden) satılacaktı. *Meshuk* kahveye gelince, yukarıda belirlenen birinci dönemde *meshuk* kahvenin 25 dirhemi 18 paraya (54 akçeye), ikinci dönemdeki *meshuk* kahvenin 25 dirhemi ise 15 paraya (45 akçeye) halka satılacaktı. Bu durumda düzenlemenin ilk devresine göre çiğ kahve de 1 kuruşluk (120 akçelik) *meshuk* kahvede ise 3 paralık (15 akçelik) bir ucuzlama söz konusu olacaktı.⁵³ Nitekim 14 Ekim 1801 (6 Cemaziyelahir 1216) tarihinde İstanbul kadısı “mukaddem tevzi olunan kahveler hitam bulduğu”nu belirterek bu tarihten sonra daha önce alınmış olan karar gereğince attarların *meshuk* kahvenin 25 dirhemini 15 paradan (45 akçeden) satmaya başlayacaklarını sicile kaydetmiştir.⁵⁴

Mısır meselesinin devam ettiği dönemde kahvenin 1 okka çiğ kahvenin satış fiyatının Haziran 1799'da 1230 akçeye çıktığı düşünülse söz konusu ucuzlama kayda değer görünmektedir. Ancak Mısır meselesinin hemen öncesinde çiğ kahvenin 1 okkasının satış fiyatının 435 akçe olduğu dikkate alındığında fiyat açısından savaş öncesi döneme dönüş olmadığı anlaşılmaktadır.

Bir Değerlendirme ve 1 Fincan Kahvenin Fiyatı

Krizin arifesinde, 19 Haziran 1798 (5 Muharrem 1213) tarihinde, İstanbul'da 1 okka koyun etinin satış fiyatı 12 paraydı (36 akçe).⁵⁵ 1 okka çiğ kahve ise 435 akçeden satılıyordu. Kahvenin etten daha pahalı olduğu görülmektedir.

Ancak yaklaşık 1 yıl üç ay sonra, yukarıdaki 3 numaralı tablodan da görüleceği üzere, Eylül 1799'da İstanbul'da 1 okka çiğ kahvenin narh fiyatı 1.095 akçeye yükselmmişti. İstanbul kadısının 26 Eylül 1799 (25 Rebiülahir 1214) tarihli narh kaydına göreyse 1 okka koyun eti 12 paradan (36 akçeden), 1 okka sığır eti de 8 paradan (24 akçeden) tüketiciye satılıyordu.⁵⁶ 1 okka kahve ile 1 okka koyun eti ve

53 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 83-a.

54 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 85-a.

55 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 68-a.

56 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 72-a.

1 okka sığır eti satış fiyatları karşılaştırıldığında kahvenin ne kadar “pahalı” olduğu net bir biçimde görülmektedir.

Bu tarihten yaklaşık 4 ay sonra, 19 Ocak 1800 (22 Şaban 1214) tarihinde, İstanbul kadısı ete yeniden narh verdi. Buna göre koyun etinin 1 okkası 14 paraya (42 akçeye), sığır etinin 1 okkası ise 28 akçeye satılacaktı.⁵⁷ Bu tarihte et biraz pahalanmış görünmektedir. Ama bu tarihte 1 okka çiğ kahve 1000 akçeydi. Ete göre kahve hâlâ “çok pahalı” bir durumdaydı.

İncelenen yıllarda 1 okka (400 dirhem) çiğ kahve kavrulup döğülünce 325 dirheme düşüyordu. 1 fincan kahve için yaklaşık olarak 8 gr döğülmüş kahve gerekmektedir. 325 dirhem meshuk kahve, 1 dirhem 3,208 gr hesabıyla, 1.042 gr kahve anlamına gelmektedir. Bir fincan kahve için ortalama olarak 8 gr kahve gerektiği düşünülürse 1.042 gr kahvenin 130 fincan kahve demek olduğu anlaşılır. Bu durumda Eylül 1799’da 1 fincan kahvenin (1.042 gr/130) maliyeti 8 akçe demektir. Aynı hesaplara Ocak 1800’de 1 fincan kahvenin maliyeti ise yaklaşık 7,5 akçeydi. Oysa krizin arifesinde, Haziran 1798’de, 1 fincan kahvenin maliyeti 3 akçe kadardı.

Dönemin narh listelerindeki koyun eti fiyatıyla 1 fincan kahvenin maliyeti karşılaştırıldığında, Haziran 1798’de 12 fincan kahvenin 1 okka koyun etine, Eylül 1799’de ise 4,5 fincan kahvenin de 1 okka koyun etine eşdeğer olduğu söylenebilir. Ocak 1800’e gelindiğindeyse 1 okka koyun eti yaklaşık 5,5 fincan kahveye eşdeğerdi. Bu rakamlar kriz öncesinde, ama özellikle kriz döneminde aslında kahvenin ete göre ne kadar pahalı olduğunu açık olarak ortaya koymaktadır. Bunun sebebi söz konusu gıda maddelerinin teminindeki zorluk veya kolaylıkla ilgilidir.

Gelirler Karşısında “Kahve”

İncelenen dönemde değişik gelir sahiplerinin gelirleriyle çiğ kahve satış fiyatını karşılaştırmak “kahvenin değerini” anlamada yardımcı olabilir. Rebiülevvel 213 (14 Ağustos-11 Eylül 1798) tarihinde İstanbul’da 1 okka çiğ kahve 609 akçeydi. 15 Ağustos 1798 (3 Rebiülevvel 1213) tarihinde Nakkaş Hasan’a gümrük malından gün-

.....

57 BOA, Fon Kodu: İSTM. ŞSC.01.d. 201, Varak 73-a.

lük 120 akçe (aylık 3.600 akçe) tahsis olunmuştu.⁵⁸ Bu gelirin kahve değeri yaklaşık 6 okkaydı.

Cemaziyelevvel 1214 (1 Ekim-30 Ekim 1799) tarihinde Hüseyin Üsküdarı'ya gümrük malından yevmiye 30 akçe tevcihi kararlaştırıldı. Üsküdarlı Hüseyin Ebuhur kalesi önünde Fransızlarla yapılan savaşta "mecruh-ı amel-mânde" olmuş bir gaziydi. Yarasının tedavisi için Sultan tarafından cerrah tayin edilmiş ise de belinin "kemikleri şikest ve hurdahaş" olduğundan genç yaşında "alil ve amel-mânde" kalmıştı ve "bir akçe ve bir habbe maaş-ı medarı" mevcut değildi.⁵⁹ Kendisine tahsis olunan aylık maaşı 900 akçeydi. O günlerde İstanbul'da 1 okka çiğ kahve fiyatı 810 akçeydi. Bu durumda Gazi Üsküdarlı Hüseyin'in maaşı yaklaşık olarak 1 okka kahveye bedeldi.

Üsküdarlı Hüseyin'e maaş tahsisinden yaklaşık 5 ay sonra, 5 Mart 1800 (8 Şevval 1214) tarihinde, bir diğer gazi Kilyos kalesi yamaklarından Ahmet'e yine yevmiye 30 akçe maaş bağlandı. Gazi Ahmet Akka'da Fransızlarla yapılan savaş sonunda "mecruh" olmuş ve "kadir-i kisbe asla iktidarı" kalmamıştı.⁶⁰ Şevvâl 1214 (26 Şubat-26 Mart 1800) tarihinde İstanbul'da 1 okka çiğ kahve 720 akçeden satılıyordu. Gazi Ahmet'in aylık geliriye 900 akçeydi. Bu durumda 1 okka kahve satın almak Gazi Ahmet için oldukça zordu.

Bu tarihten yaklaşık 4 ay sonra, 10 Haziran 1800 (17 Muharrem 1215) tarihinde, İstanbul Baruthanesi Barutçubası Uzun Mehmet Ağa'ya günlük 110 akçe maaş tahsisi uygun görülmüştü.⁶¹ Görevinden azl olunan Uzun Mehmet Ağa'nın aylık 3.300 akçeydi. Muharrem 1215 (25 Mayıs-23 Haziran 1800) tarihinde 1 okka çiğ kahvenin fiyatı 852 akçeydi. Buna göre Barutçubası Uzun Mehmet Ağa'nın 1 aylık maaşı yaklaşık 4 okka çiğ kahve değerindeydi.

12 Ekim 1801 (4 Cemaziyelahir 1216) tarihinde Şah Sultan'ın Havva adlı cariyesi yevmi 83 akçe "vazifeye" sahipti.⁶² Havva cariyenin aylık geliri 2.490 akçeye tekabül ediyordu. 14 Ekim 1801 (6

.....

58 BOA. HAT. 1470-24.

59 BOA, HAT. 1474-16.

60 BOA, HAT. 1476-9.

61 BOA, HAT. C.AS. 815-34659.

62 BOA. C.ML. 652-26730.

Cemaziyelahir 1216) tarihinde İstanbul kadısı meshuk kahvenin 25 dirheminin 15 paradan (45 akçeden) satıldığını sicile kaydetmişti. 400 dirhem çiğ kahve 325 dirhem meshuk kahveye eşit olduğundan Havva Cariye 325 dirhem meshuk kahve için 585 akçe ömek durumundaydı. Bir başka deyişle 1 aylık geliri 4 okka kahve demekti.

Sonuç

İncelenen dönemde İstanbul'daki orta halli Osmanlı tebası için ister çiğ olsun isterse mehsuk olsun kahve oldukça pahalı bir tüketim maddesi idi. Bu pahalılığın en önemli nedeni kahvenin dış kaynaklı bir ürün olmasıydı. Bu nedenle tedarik yollarında yaşanan bir sıkıntı, depolama ve saklama imkanlarının da çok fazla gelişmediği bir dönemde, fiyatların aniden ve çok fazla yükselmesine neden oluyordu. Çalışılan dönemde Osmanlı İstanbulu'nun en önemli kahve tedarik merkezi durumunda olan Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi İstanbul'da kahve fiyatının zirve yapmasına neden olmuştu. Fiyat yükselmesinin bir diğer nedeni de Frenk kahvesinin (Avrupalıların kolonilerinde ürettiği kahve) Osmanlı pazarında henüz çok fazla tüketilmiyor olmasıydı. Bu durum Mısır'ı en önemli tedarik merkezi haline getirmiş ama yaşanan işgal de fiyatları yükseltmişti.